

Benkő Tibor ny. vezérezredes:

A SIKERES HADERŐFEJLESZTÉS ZÁLOGA (3.)¹

„Együtt erő vagyunk, szertesét gyöngeség.”
Wass Albert

DOI: [10.35926/HSZ.2023.3.1](https://doi.org/10.35926/HSZ.2023.3.1)

ÖSSZEFOGLALÓ: Az erős Magyar Honvédség megteremtését szolgáló Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program (HHP) eredményes megvalósításának számtalan összetevője van. Ezáltal annak sikere, megtorpanása vagy kudarca nagyon sok tényezőn múlik. Ezek közül a legfontosabb az ember – még a high-tech jelenlegi időszakában is –, aki képes a szervezeti érdeket a magánérdekkel szembehelyezni, aki kiváló szakember, aki a honvédség kötelékében elhivatottsága révén morálisan meghatározó, erős és áldozatkész. Igazi fogaskerek a rendszerben, amelynek olajozottan, úgymond porszemmentesen kell működnie. De ez nem egy katonai specialitás, hiszen ezek a meghatározó tényezők minden sikeres szervezetre, intézményre vagy vállalkozásra nézve igazak. Éppen ezért a 2017-ben elindított fejlesztési program a katonát emeli a középpontba.² A jól felkészített, kiképzett, a társadalom által elismert és támogatott, hazája és nemzete iránt elkötelezett és azokhoz lojális katonát. De hogy ilyen katonák szolgálják országunk békéjét és biztonságát, ahhoz komplex módon kell kezelnünk a katonai hivatásra történő felkészítést, a katonai pályán aktív szolgálatot teljesítők tudatos, kiszámítható, tervezhető szolgálatfolyásának biztosítását és az aktív katonai szolgálati idő utáni megbecsülést. Erről, vagyis a követendő és vonzó katonai életpályáról szól a haderőfejlesztési program életpályamodellje,³ amelyet tanulmányom 2. részében mutattam be. Annak folytatásaként – cikksorozatomban befejező részeként – most az életpályamodell első szakaszáról, a katonai pályára irányítás és felkészítés színtereiről, formáiról és azok jellemzőiről írok.

KULCSSZAVAK: siker-megtorpanás-kudarca, emberi tényező, szervezeti érdek és magánérdek, morális, elhivatott, megbecsülés, vonzó, katonai pályára irányítás, felkészítés

A SZERZŐRŐL:

Dr. Benkő Tibor ny. vezérezredes (PhD), a Honvéd Vezérkar volt főnöke (2010. június 6. – 2018. május 16.) és honvédelmi miniszter (2018–2022), a Nemzeti Közszerológiai Egyetem egyetemi magántanára (ORCID: 0000-0002-5231-8657; MTMT: 10086382)

¹ A kézirat lezárva: 2022. 12. 15.

² A haza védelmében. Honvédelmi Minisztérium, 2021, 52. <https://honvedelem.hu/images/media/61a73a6068ad2907371142.pdf> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 12.)

³ Benkő Tibor: A sikeres haderőfejlesztés záloga (2). Honvédségi Szemle, 2023/2., 4. (1. ábra.) <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/issue/view/130/128> (Letöltés időpontja: 2023. 03. 02.)

HAZAFIAS HONVÉDELMI NEVELÉS⁴ ÉS PÁLYÁRA IRÁNYÍTÁS

Katonai életpályamodell alkalmazásáról beszélve hajlamosak vagyunk azt időkorlátok közé szorítani, és leszűkíteni az aktív katonai szolgálat időszakára vagy annak csak egy részére. Ez egyrészt a folyamat téves és helytelen megközelítése, hiszen elnevezésében is egy életpályára, és annak nem egy bizonyos szakaszára vonatkozik az említett emberierőforrás-gazdálkodás modellje. Másrészt azért is hibás az ilyen gondolkodás, mert a hazájuk iránt elkötelezett és lojális katonák nem attól a pillanattól lesznek hazaszeretők és elhivatottak, hogy magukra öltötték az egyenruhát. Persze jó lenne, ha ez ilyen simán és egyszerűen, ilyen gyorsan menne, akár egyik napról a másikra. A kérdés viszont sokkal inkább az, hogy a katonák mikorra válnak olyan hazafiakká, hogy akár életüket is feláldozzák, ha a helyzet úgy kívánja.

Mindez elsősorban attól függ, hogy a katonai szolgálatra jelentkezők a katonai szervezetbe történő belépésük előtt – akár családi körben, az iskolában vagy más közösségekben – milyen neveltetésben, felkészítésben, milyen szocializációs folyamatban vettek részt. Milyen mértékben alakult ki náluk a hazafiság,⁵ maga a hazafias hazaszeretet gondolata és érzete? Milyen mértékig azonosultak azzal a gondolattal, hogy hazájukért készek és képesek a legnagyobb áldozatot is meghozni? E kérdések alapján látható, hogy jó, ha az aktív katonai szolgálatnak van egy előkészítő szakasza. Egy olyan felkészítési időszak, amely arra hivatott, hogy az érintett személy a katonai szolgálatot olyan alapokkal kezdhesse meg a laktanyákban, hogy a korábbi ismereteket és jártasságokat már csak a készség szintjére kelljen emelni. Mindenekelőtt azért, hogy már ennek tudatában vállalják és kezdjék meg a katonai szolgálatot, hiszen ennek kohéziója adja majd a hadsereg mindenkorai morális állapotának alapját, ami bár békeidőszakban is fontos, de sorsdöntő lehet egy háborús helyzetben a siker, a kudarc vagy a bukás szempontjából.

Tehát a hazájuk és nemzetük iránti tiszteletre, hazaszeretetre nem akkor kell elkezdni a katonai szolgálatot vállaló fiatalok felkészítését, amikor ők belépnek a laktanya kapuján, hanem a Magyar Honvédségnek olyan fiatalokra van szüksége, akik érzelmileg elkötelezettek a haza szolgálatára, és akár már a szolgálat első napjától tudatosan képesek vállalni a katonai esküben foglalt kötelezések teljesítését: „...*Magyarországot híven szolgálom, hűséges honvéde leszek. Magyarország függetlenségét, az állampolgárok jogait és szabadságát bátran [...] életem árán is megvédem.*”⁶ Ez csak úgy érhető el, ha a katonai pályára készülő fiatalokat erre felkészítjük. De nem csak a katonai pályára készülőknek kell megismerniük a haza iránti hűség és hazaszeretet⁷ fogalmát, és elsajátítaniuk annak megnyilvánulási formáit, valamint azt, hogy konkrétan mit és hogyan tehetnek hazánk békéjéért, biztonságáért, és hogyan védhetik meg (ha a helyzet úgy kívánja) saját magukat, szeretteiket és országunkat. Minél többen érzik a haza iránti szeretet, elkötelezettség és felelősségvállalás szükségét, sajátítják el a hon védelmének elméleti ismereteit, szereznek gyakorlati tapasztalatot az évek folyamán, és élnek tudatosan annak szellemében, annál inkább erősödik az ország védelmi képessége.

⁴ Kun Szabó István sz. k. vezérőrnagy: Honvédelmi nevelés stratégiai megközelítésben. Honvédségi Szemle, 2017/5., 71–76. <https://honvedelem.hu/images/media/5f58c07bca627448632862.pdf> (Letöltés időpontja: 2023. 03. 04.)

⁵ Hazafiság: öntudatos, tevékeny, áldozatos hazaszeretet. A magyar nyelv értelmező szótára. <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/szotar.php?szo=HAZAFIS%C3%81G&offset=71&kezdobetu=H> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 12.)

⁶ 2021. évi CXL. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről. 2. melléklet: A katonai eskü. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A2100140.TV&pagenum=3> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 12.)

⁷ Hazaszeretet: az az áldozatokra, sőt önfeláldozásra is kész szeretet, amelyet az ember hazája, népe iránt érez. A magyar nyelv értelmező szótára. <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/kereses.php?> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 12.)

A történelmi korszakok kihívásai és a népeket körülvevő fenyegetettség jelentős mértékben felerősíthetik az átélt és cselekvő hazafiság jelentőségét. Ez megfigyelhető az ókori időktől napjainkig, szerte a világon.

Igy történt ez Magyarországon is mind a függetlenségi és szabadságharcok idején, mind az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában – amikor a Wurbm-féle reformok⁸ elnevezéssel önálló katonai tanintézeti képzés keretében négyféle katonai iskolatípust vezettek be – a katonai alreáliskolákat, a katonai főreáliskolákat, a hadapródiskolákat és a katonai akadémiákat.

A katonaszellem fontosságát erőteljesen hangsúlyozta az 1943-ban megjelent *Honvédelmi Ismeretek VII–VIII.* kötete,⁹ amely így fogalmazott: „*A katonaszellem egyike a legfontosabb államalkotó tényezőknek. Nevelni és ápolni kell! A nevelés és ápolás azonban nem egyetlen, rövidke esemény, hanem hosszú, állandó folyamat. Ez azt jelenti, hogy a katonaszellem nevelésének és ápolásának a nemzeti élet minden mozzanatában, mesterkéltségtől mentesen, erőltettség nélkül benne kell lenni! A katonaszellem a népek lelkének éltető eleme, tehát jelenléte magától értetődő és természetes.*”

A katonai hivatásra történő felkészítés objektív szükségszerűsége tény, annak fontosságát az illetékes döntéshozók politikai rendszerektől függetlenül mindig – így a második világháború előtt, alatt és után is – elismerték, még ha más-más hangsúlyokkal is. Ennek a ténynek az illusztrációjaként hadd utaljak három szerző vonatkozó írásaira:

- Martinkó József az 1856–1999 közötti időszak katonai középiskoláinak történetét dolgozta fel *Cőgerek és katókók*¹⁰ című könyvében;
- M. Szabó Miklós a magyar katonai felsőoktatási intézmények fejlődéstörténetét mutatta be rendkívüli aprólékosággal és alaposággal, több kötetben,¹¹
- Kiss Zoltán László *A magyar katonai elit, 1945–1989*¹² című könyvében pedig azt vizsgálta empirikus katonaszociológiai vizsgálatok és összehasonlító statisztikai adatelemzések eredményeire támaszkodva, hogy a jelzett időszakban a korabeli magyar katonai elit korpuszába, szubeljébe és közvetítő rétegeibe sorolható összesen 1612 fő magyar tábornok és ezredes jellemzően milyen társadalmi közegből, miféle előszocializációval érkezett; milyen tipikus (polgári és katonai iskolai, szakmai, szervezeti, beosztási és rendfokozati) mobilitási pályákat futott be; milyen hasonlóságok és eltérések mutathatók ki az egyes időszakok különböző elitzsegmentumai között más korábbi (az első világháború előtti és a két világháború közötti) katonai elitsoportokhoz képest, illetve miként hatott a katonai elit szakmai tevékenységére és életére a korabeli (biztonság)politikai és társadalmi környezet.

⁸ V. Fondfőcsoport – Tanintézetek. <https://mek.oszk.hu/01300/01340/html/fond09.htm> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 12.)

⁹ Tormay Cécile: *Honvédelmi Ismeretek VII–VIII.* Az ifjúság honvédelmi nevelésének és a testnevelésnek országos vezetője, 1943, 143.

¹⁰ Martinkó József: *Cőgerek és katókók – A katonai középiskolák története.* Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 1998. Lásd különösen az alábbi fejezeteket: Spártától a Ludovikáig, 7–16.; VII. A középiskolai katonai kollégiumok története (1974–1992–1996), 100–135.; VIII. A Magyar Honvédség sakkközépiskolái, 136–151.

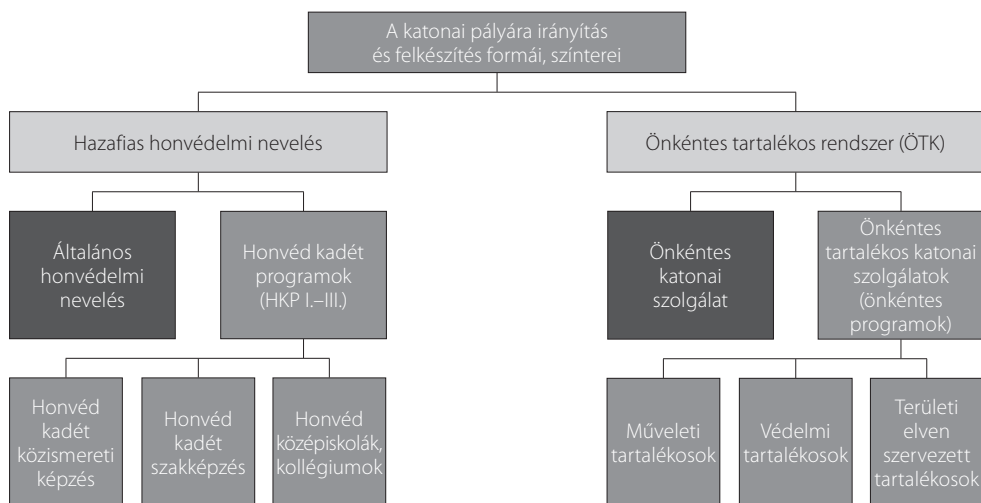
¹¹ M. Szabó Miklós: *A magyar katonai felsőoktatás története, 1947–1956.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2004; Uő.: *A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története, 1961–1969.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2008; Uő.: *A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története, 1980–1989.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2010; Uő.: *A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története, 1980–1989.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2011; M. Szabó Miklós – Oroszi Antal: *A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története, 1990–1996.* Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 2012.

¹² Kiss Zoltán László: *A magyar katonai elit, 1945–1989.* Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2005, 145–149., 496–512.

Mindent egybevéve: vitathatatlan, hogy a hazafiság és honvédelem¹³ kérdése az erős állam egyik meghatározó eleme, ezért a fiatalok ez irányú felkészítése, a honvédelem ügyének ápolása az állam elengedhetetlen feladata. Ennek kapcsán kiemelten fontos az emberi érték, maga a tudás körültekintő, tudatos megalapozása, az elméleti ismeret elsajátítása és a gyakorlati úton szerzett tapasztalat összhangjának megteremtése, hiszen ezek összessége határozza meg a katona egyéni képességeit, ami egyúttal kifejezi alkalmazhatóságát. Ugyanakkor az is egyértelmű, hogy a nevelés és a felkészítés átgondolt tervszerűséget és időt igényel, ezért annak megvalósításának folyamatosnak kell lennie, abban következmények nélkül nem lehet fennakadás.

Sajnos Magyarországon többször előfordult, hogy ez mégsem így történt. Voltak időszakok, amikor a magyar haderő folyamatos leépítésével párhuzamosan – ami önmagában is súlyos morális helyzetet teremtett¹⁴ – a hazafias nevelés színtereinek számító középiskolai honvéd kollégiumok, valamint a honvéd szakközépiskolák felszámolása is bekövetkezett, mert figyelmen kívül hagyták azt az egyértelmű ténnyt, hogy egy erős állam egyik meghatározó ismérve az erős hadsereg. Olyan hadsereg, amelynek szüksége van a kiváló katonai előképzést és pályaeorientációt végző oktatási intézményekre és lehetőségek biztosítására azok számára, akik bár nem hivatásként vállalják, de elkötelezettséget éreznek a haza fegyveres szolgálatára.

Ezt a hiátust hivatottak pótolni a hazafias honvédelmi nevelést folytató képzési formák és intézmények létrehozásának és az önkéntes katonai szolgálat vállalásának szervezeti elemei, színterei és formái.

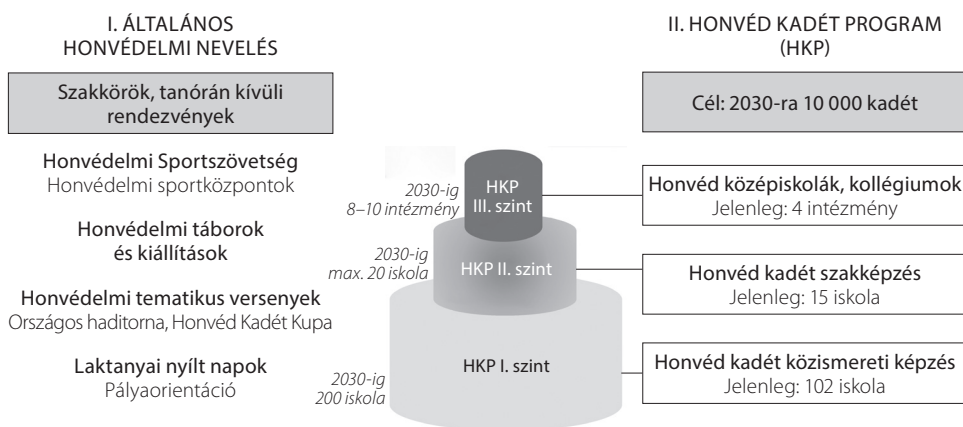

1. ábra A katonai pályára irányítás és az önkéntes tartalékos katonai szolgálat formái és színterei (Szerkesztette a szerző)

¹³ Honvédelem: a haza védelme. A magyar nyelv értelmező szótára. <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/szotar.php?szo=HONV%C3%89DELEM&offset=131&kezdobetu=H> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 12.)

¹⁴ Súlyosan rontja a csapatszellemet, amikor csorbát szenved az előjáró iránti bizalom, valamint a csoporttól elvárt összetartás és önzetlen bajtársiasság követelménye, mert elhatalmasodik az érintett személyi állományon a tanácstalanság, a csalódottság, a kilátástalanság érzete, uralkodó tendenciává válik az önös hely- és szerepkeresés. Ezek ráterhelődhetnek a szervezeti létre és a szolgálatellátás folyamatára, és különösen a megfontolt előrelátás, az elszántság, az elkötelezettség és a motiváltság, valamint a fegyelem terén mutatkozhatnak meg.

Ezekkel a képzési formákkal a célunk alapvetően nem az, hogy az ábrán bemutatott intézményekben részt vevő fiatalok mindannyian kizárólag katonai pályán folytassák tanulmányaikat, vagy vállaljanak hivatásos, illetve szerződéses katonai szolgálatot. Sokkal inkább az a célunk, hogy minél több fiatal részesüljön egy jól szervezett hazafias honvédelmi képzésben és felkészítésben, aminek eredményeként megismerhetik és elsajátíthatják a hon védelmével összefüggő elméleti ismereteket, kötelemeket és gyakorlati teendőket; megtanulhatják, elsajátíthatják és megélhetik, hogy mit jelent a cselekvő hazafiság és bátorság, a mások iránti tisztelet, a közösségi szellem, a csapatmunka, az alkalmazkodás és utasításkövetés; megtanulhatnak annak szellemében élni, közös tudással és erővel megoldani feladatokat. Vagyis mindazt, ami egy egészséges és erős társadalom ismérveinek megteremtését szolgálja. Programunkban valljuk és tiszteletben tartjuk Bessenyei György¹⁵ mondását, miszerint: „Egy hazát sokféleképpen lehet és kell szolgálni, mert annak sok mesterségre van szüksége.”¹⁶

2. ábra A hazafias honvédelmi nevelés szinterei (Szerkesztette a szerző)

Az ábrán megfigyelhető, hogy az általános honvédelmi nevelés célcsoportja zömében az általános iskolás korú fiatalok, akik részére szakkörök és tanórán kívüli rendezvények keretében, élményszerű foglalkozások megtartásával kívánjuk mindennapjaikat színesíteni, érdeklődési körüket bővíteni. Ennek folyamán a közösségi élet írott és íratlan szabályai, a csapatszellem, a küzdeni akarás és kitartás, a sportszerűség, az egészséges élet, valamint a rendszeresség fontosságának elsajátítása szerepel. Részükre katonai jellegű foglalkozásokat nem tartunk, de bemutatjuk nekik a Magyar Honvédség és a katonai élet mindennapjait. Ennek keretében évente, a nyári szünidő időszakában rendkívül népszerű honvédelmi táborokat szervezünk, ahol a táborlakók a korábbi katonai időszakokból jól ismert napirend szerint – ébresztő, reggeli torna, rendrakás és tisztálkodás, közös reggeli,

¹⁵ Bessenyei György (Tiszabercel, 1746 [1747] – Pusztakovácsi [ma Bakonszeg], 1811. február 24.) magyar királyi testőrtiszt, Mária Terézia testőrségének tagja, költő, a magyar felvilágosodás egyik meghatározó egyénisége. Kulturális enciklopédia. <http://enciklopedia.fazekas.hu/palyakep/magyar/Bessenyei.htm> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 12.)

¹⁶ Bessenyei György: Magyarország. Régi magyar irodalmi szöveggyűjtemény. <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/corpus/xviii/besgy041.htm> (Letöltés időpontja: 2023. 03. 04.)

napi tervszerű foglalkozások megtartása, közben ebéd, szabadidő, vacsora, rendrakás és tisztálkodás, majd „takarodó” (lefekvés) – élük mindennapjaikat.¹⁷

A fiatalok felkészítésében a honvédelem és a sport – mint a fizikai állóképesség fejlesztése és az egészséges életre nevelés megvalósítása – egymástól elválaszthatatlanok. Ennek okán talán nem meglepő, hogy milyen népszerűek és vonzóak lettek a Honvédelmi Sportszövetséggel közösen rendezett országos haditornaversenyek, amelyek vármegyei fordulókkal kezdődnek, és amelyekre az ország bármelyik középiskolája 4 fős diákcsapattal nevezhet. Az országos döntőbe a vármegyei fordulók győztesei juthatnak, ahol nyolc versenyszám alapján mérhetik össze tudásukat és ügyességüket. Ezt a sportügyességi és tudásbéli megmérettetést 2021-től a kadétkupa révén nemzetközivé szélesítettük, így 2022 tavaszán már a 6. Országos Haditorna Verseny döntőjére és a 2. Nemzetközi Kadétkupa versenyre kerülhetett sor.

A laktanyai nyílt napok, kiállítások, a repülőnap és haditechnikai bemutatók, illetve a különböző városokban vagy településeken rendezett sport- és kulturális napok, az azokra szervezett toborzórendezvények mind-mind elősegítik egyrészt a honvédség és a társadalom kapcsolatának erősítését, másrészt lehetőséget biztosítanak a Magyar Honvédségnek a bemutatkozásra, valamint katonáink és technikai eszközeink bemutatására.

A KADÉTKÉPZÉS ÉS A HAZAFISÁG EGYSÉGE

A hazafias és honvédelmi nevelés elindításával az volt a célunk, hogy az *„tudatosítsa a haza szeretetének és a haza védelmének fontosságát, valamint járuljon hozzá a fiatalok felelős állampolgárrá neveléséhez”* – miként az a kadétprogram honlapján is olvasható.¹⁸ Mindez összhangban van a Nemzeti Alaptantervhez (NAT) illeszkedő 2020-as tartalmi szabályzókkal, melyek értelmében a kerettanterv az általános iskola 8. évfolyama számára meghatározza az *Állampolgári ismeretek* tantárgy oktatását, melynek keretében *„a tanuló azokat az érvényes ismereteket sajátíthatja el és azon készségeket szerezheti meg, amelyeket a mindennapi életben hasznosíthat, amelyek révén felkészülhet felnőtt szerepeire, tudatos és felelős állampolgárrá és egyben elkötelezett hazafivá válhat”*.¹⁹ Ez a közös cél – mint az 1. ábrán is megfigyelhető – három önálló szintéren valósul meg.

A Honvéd Kadét-Program (HKP) I. szintje²⁰ a *„honvéd kadét közismereti képzés, melynek során a diákok – honvéd kadétként – honvédelmi alapismeretek közismereti tantárgyat tanulnak heti 1-2 órában, amelyen megismerkedhetnek azzal, hogy milyen honvédelmi feladatai vannak a magyar állampolgároknak, és azzal is, hogy mit tesz a Magyar Honvédség a haza védelméért”*. A képzésnek ez a része alkalmas a fiatalok pályaorientációjának segítésére, de alkalmas a szerződéses legénységi állomány utánpótlásának támogatására is. Ugyanakkor kellő honvédelmi ismeretalapot biztosít a továbbtanuló fiatalok részére – akár a katonai pálya iránt érdeklődnek, akár a polgári élet más területére készülnek. A honvédelem ügyével tisztában lévő és az azt szolgáló emberek pedig az ország úgynevezett ellenálló képességét

¹⁷ A tábor meghirdetését követő 2-3 napon belül feltöltik a meghirdetett létszámkeretet. A fiatalok és a szülők egyaránt pozitív fogadtatással vannak iránta. A tábor működtetése és üzemeltetése zömében tartalékos katonák bevonásával történik, több helyszínen és több turnusban.

¹⁸ Kadétprogram honlapja: <https://kadetprogram.hu/> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 13.)

¹⁹ Állampolgári ismeretek. Oktatási Hivatal. https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktat/kerettanterv/Allampolgari_ismeretek_F.docx (Letöltés időpontja: 2023. 03. 04.)

²⁰ A hazafias és honvédelmi nevelés – Honvéd Kadét Program. <https://kadetprogram.hu/> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 13.)

(*resilience*²¹) hivatottak erősíteni. Ezért kiemelten fontos, hogy erre a képzési formára minél több iskolát, oktató- és nevelőtanárt, valamint szülőt tudjunk az ügy érdekében megnyerni, továbbá ebbe a képzésbe minél több diákot tudjunk bevonni.

A program második szintje (HKP II.) a honvédkadét-szakképzés.²² „A honvéd kadét szakképzés technikai képzés, 5 éves. Az első két év honvédelmi ágazati alapoktatását követően a honvéd kadétek ágazati alapvizsgát tesznek, majd a képzés második részében (11-12-13. évfolyamon) a szakmairányúnak megfelelő szakmai oktatáson vesznek részt. Amennyiben a 12. évfolyam végén a kadét úgy dönt, hogy a pályáját a technikum befejezését követően katonaként folytatja, akkor az utolsó évben a Magyar Honvédség egyik szervezeténél (alakulatánál), duális képzésben fejezheti be a technikumot.” Ebben a képzési formában már a célirányos katonai pályára irányítás támogatásáról beszélünk, így szakirányultságuk szem előtt tartása mellett az oktatási intézmények számát limitáljuk. Erre azért van szükség, hogy a képzésben résztvevők számára a honvédség kötelékében tudjunk elhelyezkedési lehetőséget biztosítani, ezáltal a végzős diákoknak nem lehet olyan érzetük, hogy feleslegesen és hasztalanul tanultak. Terveink szerint 2030-ig 20 ilyen iskolára (lásd 1. ábra) van szükségünk, amelyek elsősorban az altiszti pályára készülő fiatalok oktatásával és felkészítésével foglalkoznak.

A legátfogóbb és a legcélirányosabb katonai pályára irányítást folytató képzés a HKP III. szintjén működő honvéd középiskolák és kollégiumok rendszeréhez tartozó intézményekben valósul meg.²³ Ez a képzési forma arra biztosít lehetőséget, hogy hétköznapjaikat „az itt tanuló kadétek hasonlóan éljék, mint a katonák. A bentlakásos iskolában a tanórán, a gyakorlati foglalkozásokon és a kollégiumban is ismereteket szerezhettek a honvédelemről és a Magyar Honvédségről. Az iskolai elfoglaltságot szakkörök, szabadidős programok egészítik ki. Ezeket egyrészt az elméletben tanultak gyakorlására van lehetőség, másrészt számos olyan program is rendelkezésére áll a tanulóknak (pl. sportlövészet, küzdősportok, hagyományörzés, hadisír-gondozás, ejtőernyőzés), amelyekre csak a honvéd kadétek járhatnak. A felvételi eljárás során a jelentkezők választhatnak, hogy gimnáziumi, vagy technikai osztályba szeretnének jelentkezni”. Terveink szerint – figyelembe véve a létszámbővítést és az aktív szolgálat szeniorszakasza biztosította lehetőségeket²⁴ – ehhez a képzési formához 2030-ra 8–10 ilyen intézményre lesz szükség (lásd 1. ábra).

A Honvédelmi és Haderőfejlesztési Programban – hosszú távra (15–20 évre) kalkulálva a szükséges tiszti és altiszti létszámmal – egyik fő célként azt tűztük ki, hogy a kadétképzést folytató iskolákban 2026-ra legalább ötezer fő diák legyen. Az eltelt öt év tapasztalatai számunkra azt bizonyították, hogy ez a képzési forma mind az oktatási intézmények, mind a fiatalok körében igen népszerű. A szülők és a diákok elmondása szerint igény van rá, mert látnak perspektívát a katonai hivatásban, és látnak lehetőséget a katonai szolgálatban. Megítélésünk szerint többek között ennek köszönhető, hogy a beiskolázási létszámra vonatkozó céljainkat a tervezettől sokkal korábban, már 2021-ben elértük. Ezért 2022 tavaszán – már a 2030-as célkitűzéseinket is figyelembe véve – a kadétképzési létszámot duplájára, vagyis tízezer főre növeltük. Nem túlzott az újabb tervszám, hiszen a 2022/2023-as tanévre már 121 középiskola csatlakozott a programhoz, amelyben jelenleg összesen 7109 kadét tanul.

²¹ Resilience (angol kifejezés) jelentése: rugalmas reagálóképesség; állóképesség; ellenálló képesség; szívósság, rugalmasság. A nemzeti ellenálló képesség (national resilience) az országok védelmi képességének egyik fokmérője, és egyre nagyobb figyelmet kap napjainkban.

²² A hazafias és honvédelmi nevelés, i. m.

²³ Uo.

²⁴ Benkő Tibor: i. m. 3–16.

Közismereti képzésben 5123 fő, szakképzésben 1671 fő, míg honvéd kollégiumban 315 fő szejtíthatja el a honvédelem kérdésének alapjait.²⁵

HAZAFISÁG A FELNŐTTKORÚ LAKOSSÁG KÖRÉBEN

A katonai pályára irányítás és felkészítés formáinál és színtereinél szólnunk kell az önkéntesség elve alapján vállalt tartalékos katonai szolgálatokról. Ezek a képzési, felkészítési, alkalmazási és működési formák szerteágazók. Az önkéntes tartalékos katonák alkalmazásának gondolata hazánkban sem új keletű. A sorkatonai szolgálat felfüggesztése előtti években már történtek lépések annak bevezetésére, de a törekvések ellenére – különböző okok, elsősorban a feltételrendszer hiánya és a társadalmi érdektelenség²⁶ miatt – nem igazán volt eredményes.²⁷

A 2004. évi változások sajnos nemcsak a sorkatonai szolgálat békeidőben történő szüneteltetését jelentették, hanem azt is, hogy a Magyar Honvédség számára a továbbiakban már nem képződtek újabb és újabb kiképzett tartalékosok, ráadásul a különböző törvényi módosítások eredményeképpen²⁸ a hadkötelezettség kérdése is a perifériára szorult. A sorköteles katonai szolgálat felfüggesztésével a hadkötelezettség is súlyos csorbát szenvedett, vagyis ahogy mondani szoktuk, *a fürdővízzel együtt a gyereket is kiöntöttük*, pedig mindenki előtt világos, hogy tartalékerő nélkül nem létezik ütőképes haderő. Vagyis az önkéntes tartalékos katonák alkalmazása az önkéntes haderő hatékony működése érdekében létfontosságú kérdéssé vált. Ezért a Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program ezt kiemelt feladatként kezeli.

Ennek alapjait még 2010-ben raktuk le, amikor kidolgoztuk és létrehoztuk az *önkéntes tartalékos rendszert* (ÖTR), és annak keretei között 2011-ben az önkéntes védelmi tartalékos, majd egy évvel később, 2012-ben az önkéntes *műveleti tartalékos* katonai szolgálatot. Ezekbe az alrendszerbe zömében azok a szolgálati járadékban részesülő katonák tartoznak, akik vállalták a tartalékos katonai szolgálatot. Nem győzöm hangsúlyozni, hogy többségük nem önszántából, hanem a honvédség nagyarányú leépítése miatt vált korengedményes, de sokkal inkább úgy kell fogalmaznunk, hogy „kényszernyugdíjassá”. A védelmi tartalékosokat zömében az őrzésvédelem területén alkalmazták, és kvázi foglalkoztatott munkaerőként vannak jelen napjainkban is. Létszámuk évről évre közel azonos, szinte konstansként kezelhető.

A műveleti tartalékosok – ahol erre lehetőség volt – katonai szervezetek különböző beosztásaiba kerültek lebiztosításra, legtöbbször a hosszú évek során megszerzett és kiérdemelt rendfokozatuktól eltérő, alacsonyabb rendfokozatú beosztásokba. Mindezekről függetlenül a feladatokhoz való hozzáállásukkal, elhivatottságukkal, tenni akarásukkal soha nem volt gond. Becsületes, elismerésre méltó, kiváló munkát végeztek, úgymint a 2013-as nagy dunai árvíznél, majd az illegális migráció megakadályozását szolgáló déli határszakasz műszaki zárrendszere kiépítésénél és működtetésénél, valamint a koronavírus-járvány megfékezésében való részvételnél is.

²⁵ Toretlen a Honvéd Kadét Program népszerűsége. Honvedelem.hu, 2022. 10. 28. <https://honvedelem.hu/hirek/toretlen-a-honved-kadet-program-nepszerusege.html> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 13.)

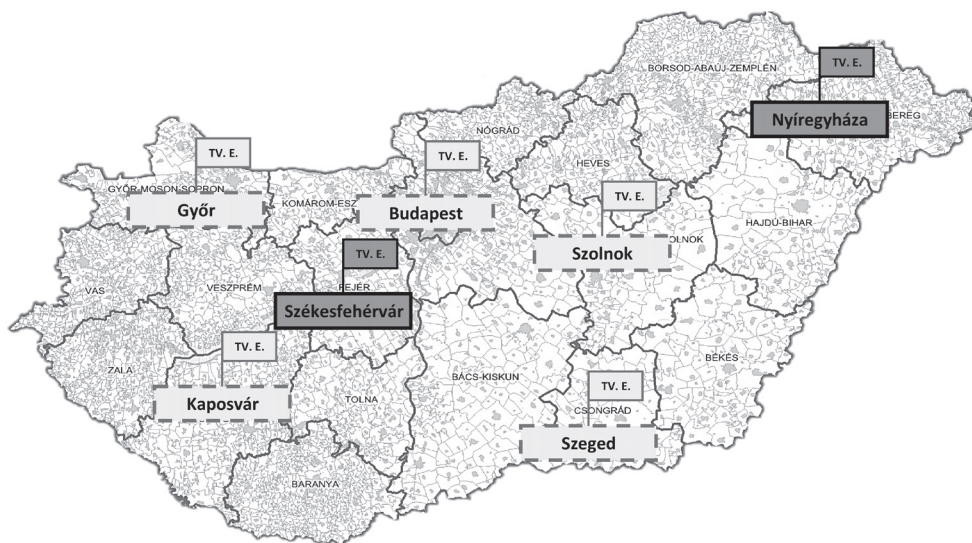
²⁶ A Magyar Honvédség leépítése és ezzel együtt a katonai állomány elbocsátása, ebből adódóan az életpálya kiszámíthatatlansága miatt nem volt vonzó a katonai hivatás.

²⁷ Kladek András nyugállományú mérnök ezredes: Önkéntes tartalékos rendszer és munkáltatói támogató program. Doktori (PhD-) értekezés. ZMNE, Budapest, 2007. <https://nkerpo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12086/ertekezés.pdf?sequence=1> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 13.)

²⁸ Hadkötelesek sorozó egészségügyi vizsgálata, a bejelentési kötelezettségek hiánya, a mozgósítási feladatok megszüntetése, hadköteles tartalékosok kiképzése, alegységek összekovácsolása, mindezek által az összeírások ellehetetlenülése és a hadkiegészítő rendszer minimálisra csökkentése.

Az önkéntes tartalékos rendszerben az igazi áttörést mégis a 2017-ben bevezetett, területi elven szervezett katonai szolgálat eredményezte, amely jelentős mértékben már a hazafiság szellemiségében szólította meg a lakosságot. Egyre több, többségében fiatal férfiember érezte szükségét annak (legyen szó akár felsőfokú tanulmányaikat folytató hallgatókról, akár munkahellyel rendelkező dolgozókról), hogy szabad idejét a hon védelmére történő felkészülésre fordítsa. Elismerés és köszönet ezért az áldozatvállalásért az önkéntes szolgálatot vállalóknak, de köszönet a munkáltatóknak, foglalkoztatóknak is, hogy mindezt támogatják. Nem csupán egyének, hanem oktatási intézmények és vállalkozások is csatlakoztak az önkéntes katonai szolgálat ellátásához, és állítottak ki komplett katonai kötelekeket, például egyetemi századokat. A létszám dinamikusán nőtt, és nemcsak pótolta a szolgálati járadékosok sorából öregségi nyugállományba kerülőket, de jelentősen növelte a szervezetek számát és a létrehozott önkéntes zászlóaljok katonai feltöltöttségét is.

Mindennek eredményeként a 2028–2030-ra tervezett hét területvédelmi ezred közül 2018-ban kettőt – az egyiket Nyíregyházán, a másikat Székesfehérváron, kötelekükben önkéntes tartalékos zászlóaljjakkal – már felállítottunk. A fennmaradó, új infrastrukturális beruházást is igénylő öt tartalékos ezrednek a felállítását pedig megterveztük.

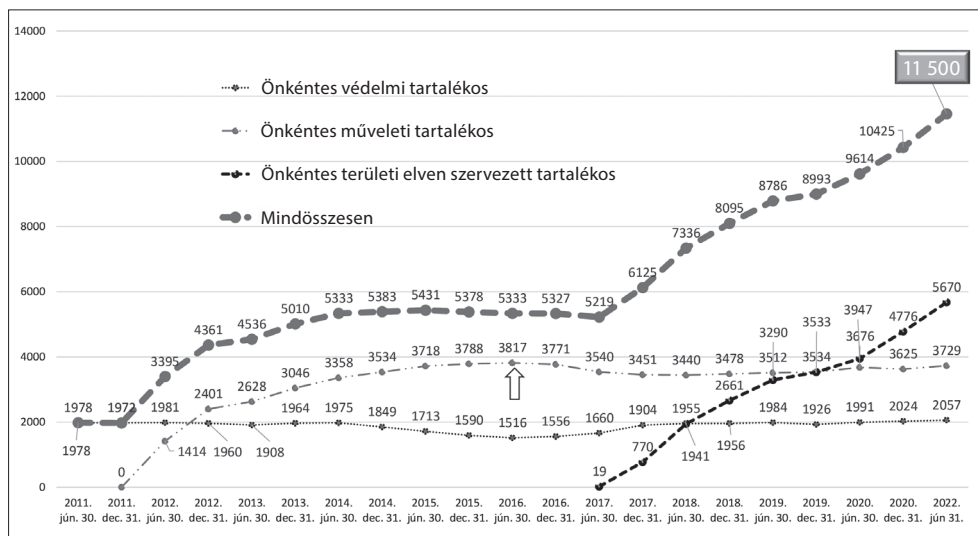

3. ábra A területi elven szervezett katonai szervezetek tervezett diszlokációja (Szerkesztette a szerző)

A dinamikus létszámbővülés jó alapot és előremutató lehetőséget biztosít arra, hogy amit 2026-ra terveztünk²⁹ – miszerint az önkéntes tartalékos katonák létszáma érje el legalább a 20 ezer főt –, az nem csupán hiú ábránd, hanem előrelátó és körültekintő tervező-, szervező- és előkészítő munka eredményeként valósággá válhat. A további létszámnövelésnek 2032-ig – a Magyar Honvédség emberierőforrás-képességének erősítéséhez igazodva – a legalább 30 ezer fős aktív katonai szolgálatot ellátó hivatásos és szerződéses katonák mellett legalább 25 ezer főt kell elérnie.

²⁹ 25/2018. (X. 31.) OGY határozat a Magyar Honvédség részletes bontású létszámáról. Jogtár. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A18H0025.OGY> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 10.)

A 4. ábrán megfigyelhetjük, hogy az ÖTR a bevezetésétől számítva – noha már az ötödik évben csúcspontjára jutott a folyamatosan idősödő korfával – mégsem érte el a tervezett 8 ezer főt, sőt a „kiöregedő” állomány egyre nagyobb számú kiválásával csökkenő tendenciát mutatott. Ezért 2017-ben – az alapkonceptiót megtartva – elindítottuk a sokkal rugalmasabbnak és hatékonyabbnak számító, zömében a fiatalabb korosztályt megszólító, területi elven szervezett önkéntes tartalékos katonai szolgálat működtetését. Mint az ábrán is látható, mindez nemcsak dinamikus lendületet adott az ÖTR-nek, de napjainkban is hatalmas tárházat nyújt kitűzött céljaink eléréséhez.

4. ábra Az önkéntes tartalékos rendszer szolgálati formái és létszámviszonyai (Szerkesztette a szerző)

Önkéntes tartalékos katonáink mind a déli határ menti feladatok mindennapi ellátásából, mind a 2020–2021-es koronavírus-járvány időszakában az ország egész területére kiterjedő katonai feladatok végrehajtásából példaértékű módon vették ki részüket. Elismerés és köszönet érte!

Bár az egészségügyi veszélyhelyzet jelentette korlátozások és a védekezés sokrétű feladatai hátráltatták a harcászati-műveleti katonai kiképzést és felkészítést, de eljutottunk annak a célunknak a megalapozásához, hogy tartalékos katonáink ne csak „hiánypótló személyekként” lássanak el feladatot, hanem kiképzettségük és felkészültségük alapján legyenek képesek kötelekben történő harcászati, illetve különböző békeműveleti feladatok végrehajtására is. Ennek eredményeként 2020-ban első alkalommal kerülhetett sor arra, hogy egy önkéntes tartalékos század önállóan vett részt nemzetközi gyakorlaton az Amerikai Egyesült Államokban az Ohioi Nemzeti Gárda egyik lövészdandár-harccsoport validációs gyakorlatán, valamint egy önkéntes tartalékos szakasz – ugyancsak első alkalommal – hat hónapos békefenntartói feladatban a NATO legnagyobb létszámú missziójában, a KFOR-ban.

A járványidőszak egy újabb kihívás elé állította a Magyar Honvédség katonáit, mert a kialakult egészségügyi veszélyhelyzet időszakában elindítottunk egy úgynevezett *speciális önkéntes tartalékos katonai szolgálatot* is, amelyben a „speciális” jelző azt jelentette, hogy a vállalt katonai szolgálat határozott időre, vagyis a polgári életbe történő visszatérés lehetőségéig szólt. Ennek a szolgálati formának a bevezetése a bajba jutott, munkahelyüket

időlegesen elvesztett állampolgárok megsegítését volt hivatott támogatni, de a honvédség számára is előnyös volt, hiszen eredményeként a katonai kiképzésben részesültek száma is nőtt. Ugyanakkor a járványidőszak során a Magyar Honvédség a civil társadalom érintett egyéneinek, csoportjainak, szervezeteinek és intézményeinek nyújtott aktív és eredményes segítségnyújtáson túl hasznos tapasztalatokat szerzett abban is, hogy miként lehet és érdemes felkészíteni a krízishelyzet elkerülése érdekében az érintett személyi állományt; hogyan lehet és kell tervezni a szolgálati érdek és a magánérdek kiegyensúlyozását és összhangjának biztosítását, valamint az esetlegesen felmerülő problémák kezelését.

Ugyancsak a járvány időszakában, 2021 szeptemberében indítottuk útjára – érzékelve a honvédelem ügye iránt elkötelezett fiatalok egyre nagyobb arányú jelentkezését – az *önkéntes katonai szolgálatot*. Mint a nevében is benne van, az önkéntes katonai szolgálat esetében *nem* önkéntes tartalékos katonákról beszélünk, hanem főleg olyan fiatalokról, akik valamilyen okból kifolyólag kénytelenek elhagyni felsőfokú tanulmányaik megkezdését, illetve akik szeretnék „kipróbálni” magukat a katonai pályán, mielőtt eldöntenék, hogy akarnak-e szerződéses vagy hivatásos katonai pályát választani. Ők hat hónapos katonai kiképzésen vesznek részt, majd azt követően kerülnek tartalékos katonaként nyilvántartásba. Az érintett fiatalok az önkéntesen vállalt katonai szolgálatukért felvételpontszám-kiegészítésben részesülnek, amennyiben felsőfokú tanintézetben kívánnak továbbtanulni.³⁰

Ugyanakkor a Magyar Honvédség számára ők nemcsak kiképzett tartalékos katonaként jelennek meg, hanem közülük többen tanulmányaik időszakára még önkéntes tartalékos katonai szolgálatot is vállalhatnak. Sőt vannak, akik továbbtanulásuk irányultságához katonai hivatás iránti motivációt is kaphatnak, hiszen szolgálati idejük alatt személyesen győződhetnek meg arról, hogy a haderőfejlesztés eredményeként a Magyar Honvédség kötelékében hamarosan a legkorszerűbb, a legmodernebb technikával és technológiával találkozhatnak. A *high-tech*, a digitalizáció és a mesterséges intelligencia, valamint a kutatás-fejlesztés lehetősége általában önmagában is vonzó a fiatal generáció tagjai számára.

AZ ELHIVATOTTSÁG ÉS A TÖBBLETVÁLLALÁS ELISMERÉSE

Meggyőződésem, hogy a Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program akkor lesz sikeres, és ezzel együtt Magyarország ellenálló képességének szilárd megeremtése akkor lesz eredményes, ha – mint ahogy már számtalanszor hangsúlyoztam – az embert állítjuk a középpontba. Amennyiben nem így járunk el, a haderőfejlesztéssel – jobb esetben is – csupán mennyiségi, de nem minőségi haderőt fogunk építeni, még akkor is, ha a csapatokat korszerű, modern technikai eszközökkel szereljük fel.

Márpedig egy korszerű, modern, ütőképes honvédségnek a *high-tech* időszakában megfelelő minőségű katonát kell soraiban tudnia. Éppen ezért már akkor is erre kell törekedni, amikor a fiatal a katonai pálya felé tekintget, hiszen rendkívül fontos, hogy a szigorú követelményrendszer és elvárás mellett lássa a kiszámíthatóság és a megbecsülés formáit is.

Az általunk kialakított ösztöndíjrendszer³¹ elsődleges célja az utánpótlás biztosítása, a pályaválasztás előtt állók motiválása, a honvédelem ügyének népszerűsítése, valamint a haderőfejlesztés szakember- és katonállomány-szükségletének biztosítása, de számos egyéb,

³⁰ 129/2022. (IV. 5.) Korm. rendelet a felsőoktatási felvételi eljárásról szóló 423/2012. (XII. 29.) Korm. rendelet módosításáról. Magyar Közlöny, 2022/62., 2215. <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/167017190f22fcfe90a051a8e965cb9e950be82/megtekintes> (Letöltés időpontja: 2023. 03. 05.)

³¹ Elérhető és pályázható ösztöndíjak: <https://kadetprogram.hu/osztondijak/> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 12.)

már említett célt is szolgál. Ezért a haderőfejlesztési programot megelőzően már korábban is létező két ösztöndíjformát újabbakkal egészítettük ki. Ennek eredményeként napjainkban már négy különböző ösztöndíjat tudunk folyósítani a katonai pályára készülő és tanulmányaikat az elvárt szinten folytató diákoknak, illetve a honvédelem érdekében tett többletvállalásukért az önkéntes tartalékos katonai szolgálatot vállalóknak.

Kijelenthető, hogy a honvédelmi ágazat tanulmányi ösztöndíjrendszere – amelyet a Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program részeként kialakítottunk – átfogó jellegű. Kiterjed a középfokú oktatás, a szakképzés és a felsőoktatás területeire, valamint támogatást nyújt a hátrányos helyzetű fiatalok és (méltányossági alapon) a honvédelmi árvák részére.

A különböző honvédelmi ösztöndíjakban részesülők köre 2018-tól emelkedő tendenciát mutat, ami egyrészt a középszintű korosztályt célzó Honvéd Kadét Programhoz csatlakozó partneriskolák, másrészt a programban részt vevő kadétek számának a növekedését eredményezte.

A *Mészáros Lázár-ösztöndíjra* azok a felsőoktatásban és szakképzésben tanulmányokat folytatók pályázhatnak, akik az MH igényeinek megfelelő szakterületeken tanulnak. Az ösztöndíj megszerzésének feltétele, hogy a tanuló, illetve hallgató a képzés befejezését követően a Magyar Honvédséggel szerződéses szolgálati viszonyt létesítsen, és azt legalább az ösztöndíj folyósításával megegyező ideig fenntartsa.

Itt kell megemlíteni az *önkéntes tartalékos ösztöndíjat* is, amelyet a felsőoktatás és a szakképzés keretében tanulmányokat folytató azon tanulók nyerhetnek el, akik a tanulmányuk befejezését követően – az ösztöndíjjal támogatott tanulmányukkal megegyező ideig – vállalják az önkéntes tartalékos szolgálatot. Ugyanakkor mindkét ösztöndíj esetében a honvédelmi tárca részéről kötelezettségként jelenik meg, hogy az érintett ösztöndíjasok részére a tanulmányuk befejeztével beosztást kell felajánlani, amely szakmai fejlődést és biztos anyagi hátteret jelenthet számukra.

Továbbá 2021 szeptemberétől alanyi joggal *Béri Balogh Ádám honvéd kadét ösztöndíjban* részesül minden magyar állampolgársággal rendelkező, 9–12. évfolyamos, és legalább 3,5-es tanulmányi átlagot nyújtó diák, aki a Honvéd Kadét Program aktív résztvevője. A honvéd kadét ösztöndíj havi mértéke a 9. évfolyam második félévétől kezdődően, a honvéd kadét tanulmányi átlageredménye és a Honvéd Kadét Programban meghatározottak alapján kerül megállapításra.

A *Lippai Balázs esélyegyenlőségi ösztöndíj* a hátrányos helyzetű tanulók támogatása, felzárkóztatása céljából létesített ösztöndíj, amelyet azok a felsőfokú tanulmányokat folytató, hátrányos helyzetű vagy magukat roma származásúnak valló hallgatók nyerhetnek el, akik a honvédelmi alapismeretek választható tantárgyat felvették.

Bár az ösztöndíjak rendszerében célját tekintve eltér az előzőekben bemutatottaktól, de meg kell említeni a honvédelmi tárca gondoskodási körébe tartozó árvák részére biztosított tanulmányi ösztöndíjat, amely 2021. szeptember 1-jétől a mindenkor érvényes minimálbér 30%-ára emelkedett, ezzel is hangsúlyozva a haderő és a honvédelmi tárca vezetői részéről az érintett árvák iránti megbecsülés és velük történő törődés kiemelt fontosságát.

ÖSSZEFOGLALÓ

Szándékosan nem adhatom ennek a befejező résznek azt az elnevezést, hogy zárszó vagy epilógus, hiszen a Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program megvalósításának sikere – ahogy az előzőekben többször is kihangsúlyoztam – nagyon sok tényezőt, és nem csak az emberi erőforrás rendelkezésre állásán múlik. Az emberi erőforrás elemzésénél, amelynek

bemutatóját elkezdtem – területi korlátaink okán ebben az írásban most nem elemezve a haderőfejlesztés technikai oldalát, annak kezelési és kiszolgálási igényeit, valamint a kutatás és fejlesztés lehetőségeit és szükségleteit –, még többek között tárgyalni kell az oktatás, a képzés, a kiképzés, a felkészítés összetevőinek tartalmát és folyamatát, de mindazt már nagymértékben a művelési eljárásokhoz, az alkalmazandó doktrínákhoz, az erők-eszközök felhasználásához kapcsolódva.

Hogy a három részből álló cikksorozat mégis taxatív elnevezést kapott, mintha részletekbe menően fel akarnám sorolni, illetve ki akarnám fejteni a sikeres haderőfejlesztés zálogául szolgáló tényezőket, annak nem más volt az oka, mint hogy bemutathassam a Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program megvalósításával összefüggően követett emberierőforrás-gazdálkodás elgondolásának alapjait. Azokat az alapokat, amelyeknek olyan erősnek és megingathatatlanoknak kell lenniük, hogy hosszú távon stabilan lehessen rájuk építkezni, mert csak általuk tudunk megbízható, a hazájuk iránt elkötelezett, lojális, jól kiképzett és felkészített haderőt építeni, amely valóban a térség meghatározó ereje lehet. Továbbá, mert csak ennek eredményeként tudjuk elismertté, kiszámíthatóvá és vonzóvá tenni a katonai pályát a fiatal nemzedék tagjai számára. A cikksorozat megírásával az is szándékomban állt, hogy bemutassam a HHP koncepcióját, és megértessem, hogy mit miért terveztünk, mi volt vele a célunk, és hogy 2017–2022 között mit valósítottunk meg ebből, és meddig jutottunk. Úgy gondolom, az elért eredmények alapján nem túlzás, ha azt írom: az alapokat leraktuk, amelyre nyugodtan, magabiztosan tudunk építkezni. A főfalakat felhúztuk, a földemkoszorút elkészítettük, most jöhet a tető, majd a belső építkezés megkezdése.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 129/2022. (IV. 5.) Korm. rendelet a felsőoktatási felvételi eljárásról szóló 423/2012. (XII. 29.) Korm. rendelet módosításáról. Magyar Közlöny, 2022/62. <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/167017190f22fcfe90a051a8e965cb9e950be82/megtekintes>
- 2021. évi CXL. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A2100140.TV&pagenum=3>
- 25/2018. (X. 31.) OGY határozat a Magyar Honvédség részletes bontású létszámáról. Jogtár. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A18H0025.OGY>
- A haza védelmében. Honvédelmi Minisztérium, 2021. <https://honvedelem.hu/images/media/61a73a6068ad2907371142.pdf>
- A magyar nyelv értelmező szótára. <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/szotar.php>
- Állampolgári ismeretek. Oktatási Hivatal. https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/kerettanterv/Allampolgari_ismeretek_F.docx
- Benkő Tibor: *A sikeres haderőfejlesztés záloga (2)*. Honvédségi Szemle, 2023/2. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/issue/view/130/128>; DOI: 10.35926/HSZ.2023.2.1
- Bessenyei György. Kulturális enciklopédia. <http://enciklopedia.fazekas.hu/palyakep/magyar/Bessenyei.htm>
- Bessenyei György: *Magyarság*. Régi magyar irodalmi szöveggyűjtemény. <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/corpus/xviii/besgy041.htm>
- Honvéd Kadét Program. <https://kadetprogram.hu/>
- Kiss Zoltán László: *A magyar katonai elit, 1945–1989*. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2005.

- Kladek András nyugállományú mérnök ezredes: *Önkéntes tartalékos rendszer és munkáltatói támogató program*. Doktori (PhD-) értekezés. ZMNE, Budapest, 2007. <https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12086/ertekezes.pdf?sequence=1>
- Kun Szabó István sz. k. vezérőrnagy: *Honvédelmi nevelés stratégiai megközelítésben*. Honvédségi Szemle, 2017/5., 71–76. <https://honvedelem.hu/images/media/5f58c07bca627448632862.pdf>
- Martinkó József: *Cögerek és katkósok – A katonai középiskolák története*. Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 1998.
- M. Szabó Miklós: *A magyar katonai felsőoktatás története, 1947–1956*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2004.
- M. Szabó Miklós: *A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története, 1961–1969*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2008.
- M. Szabó Miklós: *A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története, 1980–1989*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2010.
- M. Szabó Miklós: *A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története, 1980–1989*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2011.
- M. Szabó Miklós – Oroszi Antal: *A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története, 1990–1996*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 2012.
- Tormay Cécile: *Honvédelmi Ismeretek VII–VIII. Az ifjúság honvédelmi nevelésének és a testnevelésnek országos vezetője, 1943*.
- Töretlen a Honvéd Kadét Program népszerűsége. Honvedelem.hu, 2022. 10. 28. <https://honvedelem.hu/hirek/toretlen-a-honved-kadet-program-nepszerusege.html>
- V. FONDFŐCSOPORT – TANINTÉZETEK. <https://mek.oszk.hu/01300/01340/html/fond09.htm>

Tisztelt Olvasóink!

2023. január 1-jével a Magyar Honvédség szervezeti rendjét érintő változások léptek életbe; e számunk tanulmányai még a régi megnevezéseket tartalmazzák.

A szerk.